

Szлама Gabriella Zsófia

Corvinus Egyetem

Lehet-e szolidáris a divat? Altruizmus és szubvenció a Fényűzés Elleni Liga tevékenységében

„A csendőr is csak ruha, az urak is csak ruhák! [...] Minden csak ruha a világon, csak a ruha mondja, hogy ki kicsoda, mondja annak, aki elhiszi...”¹

(Tormay Cécile)

1916 tavaszán megalakult a Fényűzés Elleni Liga, amely a hazai divat megreformálását tűzte ki zászlajára. A világháború következtében fellépő nyersanyaghiány a magyar módira is hatással volt. A Liga egyrészt a külföldi divat ellenében, másrészt a takarékoság jegyében lépett fel. Tevékenységük számos támogató és ellenző hangot eredményezett, ugyanakkor érdemes közelebbről megvizsgálni segélyezési törekvéseiket. A téma kapcsán felmerül a szolidaritás kérdése. Acsády Judit kiemeli — s ez a gondolat jelenik meg a későbbiek során a Liga történetében —, hogy a gondoskodás maga a szolidaritás egy formájaként is értelmezhető, amely növeli az összetartó erőt a társadalom tagjai közt (Acsády 2014, 148).

A következőkben erről a sajátos divattörténeti szegmenséről értekezem. A Fényűzés Elleni Liga tevékenységét azonban nem könnyű rekonstruálni. Kevés hazai kutató foglalkozott eddig ezzel az egyesülettel,² teljes történetük feldolgozása további vizsgálatokat igényel.³ További nehezítő körülményt jelent a részleges forrásismeretünk: a Liga tevékenységét a korabeli napi- és hetilapok rövid és gyakorta szellős, elnagyolt cikkei alapján lehet csak rekonstruálni. Mindemellett sajnálatos tény az egyik alapító tag, Pallavicini Györgyné naplójának esete. A grófné rendszeresen írt naplót, melyben megörökítette élete minden fontos pillanatát. Emlékiratait azonban az ötvenes

¹ Tormay 2010, 128.

² F. Dózsa Katalin szentelt eddig figyelmet az egyesületnek műveiben, de a Fényűzés Elleni Liga segélyező törekvéseit ő sem említi meg.

³ Az egyik alapító tag, Tormay Cécile életével például számos hazai irodalom- és történetkutató foglalkozik, azonban a vizsgálatok fókuszpontjában leginkább művei és a két világháború közötti politikai identitása áll, kevés szó esik az I. világháború alatti tevékenységéről.

években, kitelepítése előtti éjszakáján elégette, félve attól, hogy az Államvédelmi Hatóság önmagára és másokra nézve is terhelő bizonyítékokat találhat benne. Így számos adatot — közöttük feltételezhetően a Ligával kapcsolatosakat is — semmisített meg.

Az alábbi írásban a Fényűzés Elleni Liga egyik fő tevékenységére, a segélyezésére és az irányukba mutatott elfogadásra (vagy éppenséggel el nem fogadásra) koncentrálok majd. A történeti elhelyezést és a körülmények tisztázását segitendő, az egyesület történetét megelőzően, először a női egyletekről majd a korszak divatjáról esik szó, s legvégül, de nem utolsó sorban a Liga tevékenységéről.

Egyesületek helyzete a korszakban

A reformkori Magyarországon számos nőegyesület született meg, melyek közös vonása volt, hogy a korszak kezdetén egyszerre karitatív és vallásos jelleget öltöttek, s csak a későbbiek során szélesedett ki tevékenységi körük, főként az emancipáció irányában. A jótékonyásra épülő egyesületek az „anya” keretben értelmeződtek és szorosan összefüggtek a nemzet felemelkedését szolgáló eszmével (Kereszty 2011, 64–65). 1861-ben jött létre a Magyar Gazdasszonyok Országos Egyesülete, mely az ún. „női hivatás” betöltését tűzte ki céljául, s mindezt kiállítások és versenyek szervezésével és különböző oktatási intézmények felállításával kívánták elérni (Kéri 2008, 79). Az egyesületek száma a dualizmusban dinamikus növekedést mutatott: míg 1862-ben 90, addig 1932-ben már 2236 egyesület létezett Budapesten (Papp & Sipos 2017, 173).

A Magyar Gazdasszonyok Országos Szervezete mellett az 1866-ban alakult Pesti Izraelita Nőegylet is működtetett árvaházat. Az 1860-as évektől kezdve számos oktatással kapcsolatos nőegylet alakult meg az országban. Az egyik első ilyen az Országos Nőképző Egylet (alapítás éve: 1869) volt, mely az egyrészt alapítványi, másrészt segélyezésből szerzett pénzen tagintézményeket nyitott. Az évente mintegy 80 növendékük a társas élethez szükséges tudást sajátíthatták el. Egy másik hasonló intézmény a Mária Dorothea Egyesület volt, amely Magyarország tanítónőinek negyedét foglalta magába, s a női tanítók anyagi és társadalmi megbecsülésének javítását tűzte ki zászlajára (Kéri 2008, 81–82).

Az 1894–1914 közötti korszak tekinthető a legagilisebbnek a fejlődés szempontjából: 1896-ben a Nőtisztviselők Országos Egyesülete, míg 1904-ben a Feministák Egyesülete alakult meg. Utóbbi a megalakulása utáni pár évben már közel 500 tagot számlált. Egyik elsődleges célkitűzésük közé a női választójog legitimálása tartozott Magyarországon, másrészt foglalkoztak a női munka kérdésével is. Mindemellett több külföldi egyesülettel is kapcsolatot

tartottak fenn, megpróbálták megismerni és beolvasztani a nyugati törekvéseket a hazai tevékenységbe. A szervezethez szorosan kötődött a *Nő és a Társadalom* című folyóirat, mely 1906-tól 1949-ig jelent meg (Kéri 2008, 87–89).

A korszak női egyesületeinek alakulása bizonyos tendenciát mutat. Az egyesületek többsége hasonló szervezeti hierarchiával rendelkezett: elnök, alelnök, titkár, pénztáros és ellenőr pozíciót is betöltöttek a legtöbben. Mindezek mellett gyakran működött egy ügyintéző szerv, egy nagyobb létszámú választmány és egy szélesebb körű közgyűlés. A taglétszám változó volt, országos egyesületeknél a több ezret is elérhette (a kisebb egyesületek néhány száz főt számoltak). Ezek a szervezetek működésük fenntartásához igyekeztek minél több pénzt szerezni, s ezen bevételeket több forrásból fedezni. Gyakorta szerveztek kiállításokat, különböző típusú versenyeket vagy igyekeztek támogatókat, magánadományozókat megnyerni maguknak. A legtöbb társaság tagsági díjat is szedett. Mindemellett jól látszik, hogy ezen egyesületek — kijelölt céljuk mellett — gazdasági szervezetek is voltak (Borbíró 2007, 193–197).

Divat az első világháború előtt és alatt

A XIX. század elején a férfi és a nő társadalmi helyzete élesen kettévált. A francia forradalom után általánossá vált az arisztokrácia férfitagjainak munkavégzése, míg feleségeik feladatává a reprezentáció vált (F. Dózsa 2014, 289). Kötelezettségük tehát családjuk (majd férjük) gazdagságának a mutatójaként merült ki — vagy épp ellenkezőleg: szegénységüket próbálták palástolni —, melyet legjobban öltözködésükkel tudtak demonstrálni. A XX. század elején még mindig hasonló gondolkodás uralkodott a divatban. A századforduló előtti évben az öltözködésben is teret nyert a szecesszió: a gazdagon díszített ruhák elől és hátul is hosszan omlottak le, mely alól kivillant — az addig tabunak számító — boka. Ugyanakkor a nők többsége még mindig szorosra fűzte a derekát, így ennek köszönhetően testük merev „S-alakot” vett fel (F. Dózsa 2014, 343–344). A ruházatot boa és gazdagon díszített kalap egészítette ki. A korszakban dívott a virágminta, nemcsak a falvédőket, lakberendezési tárgyakat lepték el a szirmok, hanem ruhákat is. Az összes társaságbeli hölgy — már aki valamit is adott magára a divat kérdésében — virágmintás anyagból varratott magának (Gáspárné 1924, 224). Mindezt mi sem mutatja jobban, mint egy divattudósítás 1905-ből:

Fehér ruha és virág — ez az ide nyár jelszava. Virág a nők hajában, virág a keblükön. A kalapokon más dísz alig látunk, az öregeknek is megvannak a maguk virágai. A fehér ruhákat pedig az apró fodrok és a még apróbb bodrok

tömegével valósággal habossá teszik. Mint megannyi villi és sellő fog a sok szép asszony és leány a ligetek homályából tovalibbenni. Ki tudja, hány agglegény áldozata lesz ennek a poétikus divatnak a nyár folyamán — völegények alakjában? (*Képes Családi Lapok* 1905. augusztus 20., 733)

A századfordulón vált divatossá és elterjedtté az írcsipke, a gyöngydiszítés és az ún. szecessziós paszomány. A ruházat dekorációja gyakran végletekig eltúlzóvá vált. Mindemellett egyfajta reform is lezajlott a hazai öltözködésben, melyet két tényező indított el: a nők munkába állása és a sport egyre terjedő népszerűsége. Közvetlenül az első világháborút megelőző években a ruhák többsége már mell alatt szabott volt, s a fűző, hacsak a hétköznapi életben is, de egy időre eltűnt a ruhatárból. A szoknyák többsége kényelmesebb szabású lett, de hódított az ún. „bukj-el fazon”⁴ is. A korábbi évtizedek egyre terebélyesedő kalapjaihoz képest az 1910-es években már a homlokba húzott fazon hódított. Az utcát elöntötték a férfias szabású kosztümök, amely fölé a hidegben kis kabátot illett viselni. Ezek ékét díszes, nagyméretű gombok adták, s a nők — a nyakkendő mintájára — sálát kötöttek a nyakukba (F. Dózsa 2014, 345–346).

Az első világháború alatt kétfelé ágazott a divat: egyrészt egy szűk réteg fényűző életmódot reprezentált; másrészt, a háború szükségessé tette a női munkát, így immár a szükség diktálta az új divatot. A nadrág és a rövidebb szoknya már egyfajta előfutáraként jelenik meg a húszas évek *garçon* (vagy *garçonne*) viseletének. Ugyanakkor – habár a hátország csak két-három évvel később kezdte el érezni a háború hatását — a kialakult politikai helyzet az élet minden területét befolyásolta, beleértve ebbe az öltözködést is.

A háború első hónapjaiban illet puritánabban öltözni, s a sokasodó halálhírek miatt egyre elterjedtebbek lettek a különböző típusú gyászruhák. A nagy háború előtt szigorú előírások szabályozták a gyászviséletet, ez alapján három típust lehetett megkülönböztetni: mélygyászt, fényes gyászt és a félgyászt. Az elsőben csak és kizárólag a fekete és matt szövetet fogadták el, fényes gyászkor — nevéből adódóan — fekete selymet is felvehetett a hozzátartozó. Félgyászkor a nők már nem feketét, hanem leginkább sötétlilát és szürkét hordtak. Leghosszabb ideig az özvegyek gyászoztak, de még a távolabbi rokonok után is illett legalább három hónapig a fényes gyászt viselni. Ugyanakkor ezek a merev szokások lassanként lazultak a hosszú háborúskodás alatt: ugyan ki várhatta el, hogy évekig sötétet hordjon minden nő (F. Dózsa 2016, 70)?

⁴ Az elnevezés egyfajta nyelvjátékként is felfogható: a felül bő, alul szűk szabásvonalnak köszönhetően könnyen el lehetett benne esni az utcán, ugyanakkor az erkölcsileg „bukott nő” képét is megjelenítette (Gáspárné 1924, 231).

Az első sebesültek érkezésekor az elegáns hölgyek még feszült izgalommal viseltettek a háború iránt. Számos arisztokrata hölgy szükségkórházat rendeztetett be a magánpalotájában. Ugyanakkor a szükségállapot miatt egyre többen jelentkeztek ápolónőkurzusokra. A hölgyek igyekeztek a háborúhoz alkalmazkodni, sapkákat és kesztyűket kötögettek a fronton harcolók számára (F. Dózsa 2014, 368). A hazafias, a harctéren küzdő férfiakat otthonról támogató nő képét vázolta fel a *Magyar Lányok* is: feladatként jelölték meg a fiatal hölgyek számára a cigaretta, illetve szivar gyűjtését és a saját költségen készített kokárdák osztogatását is (Kérchy 2015, 89).

A kezdeti döbbenet után a budapesti divat ismét fittyet hányt a racionalításra, a nyakat mély dekoltázs és magasan végződő állógallér keretezte. A szoknyák ismét bővültek és rétegződtek, gyakran az alsószoknyákat is plusz fodrok díszítették. Ezek a XIX. századi abroncsos szoknyákra hasonlítottak, innen ered elnevezésük is: háborús krinolin. Érdemes azonban kiemelni, hogy a legnagyobb szövetpazarlás pont akkor jött divatba, amikor a legkevésbé voltak elérhetőek a különböző anyagok (Imrehné 2010, 225).

A Fényűzés Elleni Liga megalakulása

Az első világháború kirobbanására szinte azonnal reagáltak a hazai divatlapok. „Magyar nő nem rendel francia ruhát és semmiféle francia dolgot nem vesz magára. A magyar honleányok hadat üzentek a párisi divatnak és e hadüzenetében máris a franciák a vesztesek” (*Tolnai Világlapja* 1914. augusztus 30., 20).

Habár a világégés első pár évében még a korábbi évekhez hasonlóan zajlottak a társasági események, de a növekvő nyersanyaghiány nagy mértékben befolyásolta a hazai divat alakulását. A *Divat Szalon* kezdetben próbálta megnyugtatni olvasóit, hogy csak némely anyagok (például a gyapjú) drágulása várható az elkövetkezendő időszakban (F. Dózsa 2014, 373). De ugyanígy igyekezett megnyugtatni a divat alakulásáról a *Pesti Napló* olvasóit.

A beavatottak szerint a divat elég megnyugtatóan alakul, díszesen és csinosan az asszonyokra nézve és nem túlságos nagy költségeket okozva a férjeknek. A kabátok, akár vastag, akár vékony vagy éppen átlátszó szövetből készülnek, ezentúl is bővekké lesznek, habár nem túlságosan bővekké, esetleg ráncozva. A szoknyák szorosak és körülbelül olyan magasak, hogy a cipőt elfödik. A kabáton kívül övet viselnek, akár csak részben, elől, vagy hátul, vagy köröskörül. Az úgynevezett »sonkaujjak« is divatba jönnek, holott aligha emelik az öltözképzés szépségét. A derékon és a kabáton ismét

nyakbetéteket fognak viselni. A szövetek színében alig lesz változás. Szürke, barnás és zöldes szöveteket, vagy, különösen a fiatal lányok, tengerészkék és fehér kockás szöveteket fognak viselni. (*Pesti Napló* 1916. március 9., 9)

Pár hónappal később a *Divat Szalon* azonban már az anyagiány következtében megváltozó fazonokról közölt cikkeket: az aljak szűkebbek lettek, a kabátok pedig megrövidültek (F. Dózsa 2014, 373).

A drága ruhákat, párizsi és londoni divatot hirdető cikkek egyre inkább rosszallást váltottak ki. Ennek szellemében alakult meg a Fényűzés Elleni Liga (F.E.L.), az ismert író, Tormay Cécile és Pallavicini Györgyné őrnő vezetésével.

Tormay Cécile 1875. október 8-án született Budapesten. Alig négy évesen már folyékonyan olvasott, később az Angolkisasszonyok belvárosi iskolájában tanult. Első novelláskötete, az *Apródszerelem* 1899-ben jelent meg. 1905-ben adják ki a második kötetét, amely az *Apró bűnök* címet viseli. Első két könyve ugyan még nem keltett nagy feltűnést, de az 1911-es *Ember a kövek között* című munkáját hat nyelvre is lefordították a későbbiek során. Az I. világháború első évében publikálta a *Régi ház* regényét, mellyel végül elnyerte a Magyar Tudományos Akadémia pályázatát, a Péczely-díjat. A nemzetközi sikert végül a *Bujdosó könyv* hozta el számára (Sümegh 2016, 239–243). Tormay Cécile nem csak az irodalom területén alkotott maradandót. 1918-ban alapította meg a MANSZ-ot, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségét, amely később az 1920-as és 30-as évek legnagyobb hazai civil szervezetévé vált. A MANSZ egyaránt foglalkozott politikai tevékenységgel, jótékonykodással és kulturális akciókkal, egyszerre vallott konzervatív és modern értékrendet, továbbá keresztény-nemzeti elköteleződésű volt (Kollarits 2014, 132). A lényegében bázisszervezetként működő MANSZ (az Országos Katolikus Nőszövetséget, a Magyar Protestáns Nők Országos Szövetségét és a Szociális Misszió Társulatot foglalta magába) a hatalom legfőbb szövetségesének számított a forradalmi években (Papp & Sipos 2017, 180–181). Tormay szívesen vállalt közéleti feladatokat, az ő alapításának köszönhetjük a *Napkelet* című folyóiratot is. Lapja számos kritikusnak és írónak nyújtott felületet, de a későbbiek során munkáiban egyre inkább elmosódott a határ az irodalom és a politika között⁵. Élete végén még egy utolsó fontos feladatot vállalt el: 1935-ben Laval francia külügyminiszter javaslatára beválasztották a Népszövetség Szellemi együttműködés Nemzetközi Bizottságába (Kollarits 2009, 250). Mindemellett visszavonultan élt mátraházi villájában, ahol két évvel később, 1937-ben halt meg.

⁵ Tormay Cécile Horthy Miklós egyik legnagyobb támogatójának számított a korszakban (Rákai 2015, 187).

Pallavicini Györgyné Andrassy Borbála Mária Theodóra néven látta meg a napvilágot, a híres Andrassy család tagjaként, Andrassy Tivadar és feleségének, Zichy Eleonórának második lányaként. 1911-ben ment férjhez Pallavicini György országgyűlési képviselőhöz (*Pesti Napló* 1911. január 31., 7). A korabeli leírásokból tudhatjuk, hogy az őgrófné szívesen fotózott, 1913-ban például a *Nimród* lap is felhasználta a képeit (*Nimród* 1913. 12. 11., 2–3). A közéletben tevékenyen részt vevő Pallavicini Györgyné a későbbiek során a csillagkeresztes rendet is megkapta a királynőtől (*8 Órai Ujság* 1918. június 12., 7).

A Ligához számos előkelő hölgy csatlakozott már rögtön az alapításkor. A *Pesti Napló* felsorolásából ismerhetjük a kezdeti taglistát: gróf Széchenyi Lászlóné, gróf Batthyány Gyuláné, gróf Károlyi Józsefné, Tormay Béláné, gróf Dessewffy Emilné, Perczel Miklósné, Milos Györgyné, gróf Vay Gáborné, gróf Sigray Antalné, gróf Hadik-Barkóczy Endréné, gróf Mikes Arminné, Mikes Tíma (sic!) grófnő, gróf Haller Györgyné, Geist Gáspárné, Pucher Istvánné, Ritoók Zsigmondné és gróf Széchenyi Péterné voltak a mozgalom legfontosabb alakjai (*Pesti Napló* 1916. március 30., 5).

A Fényűzés Elleni Liga mozgalmának ismertetését érdemes programjuk legfontosabb pontjainak ismertetésével kezdeni:

1. A női ruházkodás fejében kiáramló aranyunk megállítása.
2. Szövet- és bőrkészletünk nemzeti veszedelemmé fajuló pocsékolásának megakadályozása.
3. Ellenségeink átlátszó divatdiktatúrájának megdöntése. (F. Dózsa 2011, 164)

Az alábbi felsorolást érdemes külön pontonként közelebbről vizsgálni. Az első és második pont arra enged következtetni, hogy a ruházkodás költségei, a divatkövetés anyagi megterhelése körülbelül ugyanolyan mértékű lehetett mint a megelőző korszakokban: egy-egy szezon súlyos összegeket emésztett fel a háztartásokban. Az anyagok vételárát a háború következtében fellépő nyersanyaghiány tovább növelte.

A harmadik pontnak többféle olvasata is lehet. Egyrésztől azt sugallja, hogy Párizsban (és Londonban) azért dívik a bő szoknya, a bőr és a szőrme, mert az antant ezzel is gyengíteni kívánja a központi hatalmakat. Ugyanakkor a Liga nem vette számításba azt a tényt, hogy maga az antant is nyersanyaghiánnyal küzdött (F. Dózsa 2014, 373). Mindezt az Angliában megjelent National Standard Dress mozgalom is bizonyítja, mely 1918-ban dívott a szigetországban. A gyapjú és pamut híján selyemből készült egyszerű, díszítés nélküli ruhát a legtöbb alkalomra fel lehetett venni, mind napközben, mind este. Habár a nők nem rajongtak érte, az ínség okán mégis elterjedté vált (S. Pendergast & T. Pendergast 2004, 661).

A Fényűzés Elleni Liga célkitűzése egyszerű volt: az egyszerűbb, kevesebb anyag felhasználásával készült ruhadarabokat népszerűsítették. Ennek szükségszerűségét részben gazdasági okokkal indokolták, részben pedig egyfajta „eszmeiséget” bújtattak mögé: szerettek volna a francia és angol divattal szembe helyezkedni és a hazai termékek gyártását propagálni. Az egyesülethez csatlakozókkal ígértet tetettek, hogy nem vásárolnak és hordanak külföldi divatot (*Pesti Hírlap* 1916. április 4., 9).

A Liga céljai eléréséhez és az egyesület népszerűsítéséhez irodahelyiséget is bérelt a Szentkirályi utca 36. szám alatt. A lakás ára évente 2000 koronát emésztett fel (*Az Est* 1916. szeptember 7., 3).

Támogató és ellenző hangok

A Fényűzés elleni Liga tevékenységét kezdetben lelkesedés fogadta, számos lap és támogató állt be az egyesület mögé. Tormay Cécile örömét fejezte ki, hogy a sajtó széles körben érdeklődött mozgalmuk iránt, se felkarolta törekvéseiket (*Pesti Napló* 1916. március 30., 5). Támogatásáról biztosította a Ligát a *Népszava*, a *Dunántúl*, *Az Est* és a *Pesti Napló*. A *Népszava* egy hosszabb cikkben elemezte az egyesület tevékenységét, ahol a mozgalom tevékenységét a hazafiassággal azonosította:

Nemes úrhölgyeinkre valóban büszkék lehetünk, mert e világhatalomtróféból önmagukhoz méltóan veszik ki a részüket. A Fényűzés Elleni Liga megalapításával például olyan hazafias mozgalmat kezdeményeztek, amelyhez fogható áldozatkészség, önföläldozás és önmegtartóztatás tekintetében alig akad hazánk történetének ragyogó lapjain. (*Népszava* 1916. szeptember 19., 9)

Szintén a Fényűzés Elleni Liga mellett, de gazdasági szempontokkal érvelt a *Dunántúl*:

Magyarország a luxus révén súlyos adót fizet évről-évre külföldi államoknak és pedig nem kis részben azoknak, amelyekkel ma harcban áll. Csipke, selyem, arany, ezüst és gyémántra váltja fel mező termelésének, gulyái büszkeségének értékét. Az összeg, ami évente ilyen és hasonló cikkekre kifolyik, közel van a 200 millióhoz s a plutokrácia tollasodása és féktelen luxusa mellett a jövőben könnyen túllépheti ezt is. [...] Nem fedezhetnők-e ebből 3–4 milliárdnyi állami adósságunk kamatait? Nem javulna-e valutánk, ha ezek az összegek belföldön maradhatnának? (*Dunántúl* 1916. június 22., 2)

Érdemes még kiemelni Gonda Bélát, aki az „Egyszerűség, ízlés, divat” című cikkében hosszasan elemezte a divat és az erkölcsösség kapcsolatát. Kissé árnyaltabban közelített a Liga tevékenységéhez, mint a korabeli napi- és hetilapok. Gonda szerint a Fényűzés Elleni Liga tevékenysége csak abban az esetben lehet sikeres és a gyakorlatban megvalósítható, hogyha azok a hölgyek, akik anyagi korlátokba ütköztek a legújabb divatot követésében, azok felhagyjanak ezzel a „káros szokással”, s egyszerűbb ízléssel válogassák össze ruhátárukat. Gonda véleménye szerint, ha csak néhány ezer hölgy csatlakozik az egyesülethez, de ők tartják magukat annak célkitűzéséhez, akkor a Fényűzés Elleni Liga megalakulásának már volt értelme s nemesítő hatása a közízlésre (Gonda 1916, 452).

A sok támogató cikk mellett számos ellenző hangot is találhatunk a Liga tevékenységével kapcsolatban. A Szikra néven publikáló Teleki Sándorné (aki a magyar feminista mozgalom egyik jelentős alakja is volt) kifejezetten a Liga elképzelésével szemben helyezkedett el a divat tekintetében. Véleményét gazdasági indoklással támasztotta alá: a korszakban sokan keresték a kényerüket varrással, s a takarékos divat számos dolgozó asszonyt, leányt fosztott meg a pénzkereseti lehetőségtől. Az egyesületet a Tulipán Mozgalomhoz hasonlította, s elkönyvelte hasonló csúfos bukásukat.⁶ Nézeteit „Ne spóroljunk!” címmel is kifejtette az Országos Kaszinóban:

Nincs pénz? ...Dehogynincs. És ha százszor nincs, kell hogy legyen, — ha a köz érdeke úgy kívánja. Ha volt, ha van és ha lesz szinte negyven milliárdunk arra, hogy ellenségeinket pusztítsuk, a magunk fajtáját pedig megnyomorítsuk, koldusbotra juttassuk, legyen — kell hogy legyen egy milliárd most arra is, hogy lábra állítsuk, a mi még ebben az országban lábra állítható és megteremtsük mindazt, a mi még itt megteremthető. [...] Ne higgye azt senki, hogy Magyarországot az az államférfi fogja előrébb vinni, a ki most spórolni kezd. (*Budapesti Hírlap* 1916. április 17. 7)

A Fényűzés Elleni Liga megalakulásuk után elküldte felhívását a korszak egyik legmeghatározóbb divatlapjának, a *Divat Szalon*nak. A lap főszerkesztője, Szabóné Nogáll Janka leköszölte a levelet, majd az erre írt válaszvéleményét is megjelentette ugyanott.

A gazdag és főként a most meggazdagodott nőket egy intéssel sem fogja visszatartani a fényűzéstől, tengődő divatiparunk éltető erejétől. Ellenkezőleg, a Divat Szalon mindent el fog követni, hogy új olvasóinak kedve teljék a fényes öltözködésben most, a mikor illetékes körök

⁶ A Tulipán Mozgalom tíz évvel korábban, 1906-ban indult, s a magyar áruk vásárlását népszerűsítette. Korai bukását jelvénye okozta: a tulipános kitűzőt Bécsben gyártatták) (F. Dózsa 2011, 164).

gondoskodnak arról, hogy a fényűzés költségei idegen, vagy éppen ellenséges kereskedelmet ne gazdagítsanak. Igenis, a Divat Szalon egyenesen rá fogja vezetni gazdag híveit arra, hogy a szerencse adományait pazarul szétszórják. Hiszen, méltóságos asszonyom, ebből a sok morzsából lesz majd az a biztos kenyér, a melyre a magyar munkásoknak oly régóta kell várakozniuk s a mely végső pusztulástól menti meg azokat a nőket, a kiket a háború özvegyiséggel, árvasággal sújtott s a kiken tudvalevőleg nem a könyörületesség, hanem a mások fényűzése szokott segíteni. (F. Dózsa 2011, 165)

Teleki Sándorné és Szabóné Nogáll Janka ellenvetései mellett érdemes még megemlítenünk a korabeli karikatúrákat is. Habár a korabeli élclapok a politikától kezdve a társadalmi változásokon keresztül a sporteseményekig mindenből gúnyt űzt, mégis kiemelkedően foglalkoztak a Fényűzés Elleni Liga tevékenységével. [1. kép]

1. kép

A Borsszem Jankó számos rajzot, rövid anekdotát közölt az egyesületről vagy akár csak rövid egysorosokat közöltek: „Vájjon a fényűzés elleni liga leveteti-e a múzeumi szobrokkal a fügefalevelet?” (*Borsszem Jankó* 1916. október 1., 12). Céltáblájuk keresztműzében a Liga tevékenysége, eszmei elképzelései és segélyező törekvései álltak, s ezeket igyekeztek kifigurázni a lehető legtöbb módon.

A Fényűzés Elleni Liga segélyező törekvései

A Fényűzés Elleni Liga működése során többféle segélyezési akciót is indított. Alapvető célkitűzéseik közé sorolták az árva- és csecsemővédelmet, az elesettek megsegítését, mindezt alapokmányukban is rögzítették (22. §). Ugyanakkor számos más módon is próbáltak segíteni a rászorulókon.

A ligához tagsági díj nélkül csatlakozhatott bárki, azonban belépéskor kötelező érvénnyel 3 koronát kellett fizetni az egyesületi jelvényért (s azt a későbbiek során hordani). Ezt az összeget személyesen vagy akár postai úton is el lehetett küldeni a budapesti irodahelyiség címére. A *Pesti Napló* rövid cikket is szentelt a kitűzőnek, melyben szép jövőt jósoltak a Liga vagyoni gyarapodásának és az ebből fedezett segélyező akcióknak (*Pesti Napló* 1916. május 20., 13).

Megalakulásuk után nem sokkal a Budapestre érkező erdélyi menekülteket a Szentkirályi utca 36. szám alatt található irodahelyiségben szerették volna elszállásolni. Az akcióról *Az Est* tudósított részletesen, s több napon át követte a huzavonát. A lakás tulajdonosát Küffer Bélát előzetesen táviratban kereste meg Pallavicini Györgyné, aki azonban nem adott engedélyt az elszállásolásra. A lap harciasan kiállt a Liga akciója mellett, s felszólította az egyesületet, hogy okvetlenül fogadja be a menekülteket (*Az Est* 1916. szeptember 7., 3).⁷

A Fényűzés Elleni Liga 1916 júniusában egy tervezői pályázatot hirdetett meg. A tenderre utcai ruhák (kabát és szoknya), délutáni látogatóruhák, estélyi öltözékek, blúzok, pongyolák és köpenyek terveivel lehetett jelentkezni. A feltételek szigorúak voltak: a ruhák nem készülhettek pamutbársonyból, plüssből, félgyapjúból vagy selyemből s szigorúan tiltották a szőrmék felhasználását. Az anyagmennyiséget is maximalizálták: a kosztüm legfeljebb négy és fél, a köpeny három és fél méter anyag felhasználásával készülhetett, a szoknya bősége maximum háromméteres lehetett, s a szegély és a föld között 20–25 centiméter lehetett a különbség. A pályázatra számos mű érkezett, s a bírálók között pedig a Nőiszabó Ipartestület két jelentős tagja, Girardi József és Holzer Sándor ült (F. Dózsa 2014, 375–376). A nyertes darabokat később kiállították a *Nemzeti Szalon* első emeleti termeiben. [2. kép] A *Budapesti Hírlap* kétkedő hangvétellel állapította meg a kiállítás visszásságát: habár a ruhákat gyönyörűnek találták, ugyanakkor nem értékelték eme új divat „olcsóságát.” A kihelyezett ruhákat meg is lehetett vásárolni: egy-egy toalett ára 400 és 1600 korona közt mozgott (*Budapesti Hírlap* 1916. szeptember 17., 12). Az *Uj Idők* is a ruhák árára és a pompára panaszkodott, ugyanakkor dicsérte a tervezők keze munkáját: „A kiállítás anyaga jeles, jó s elvértve kevésbé

⁷ Végül ténylegesen elszállásolásra került a lakásban néhány menekült, s a tulaj utólagos beleegyezésétől biztosította a Ligát (*Az Est* 1916. szeptember 20., 6).

sikerült darabokat is tartalmaz. Ha nem is felel meg egészen a zászlajára írt célnak, mégis jó volt megcsinálni, sőt nagyobb stílusban való folytatása közgazdasági szempontból kívánatosnak látszik” (*Uj Idők* 1916. szeptember 24., 313).

2. kép

A kiállítást nem csak a napilapok, hanem a szakmai folyóiratok is bíralták. Az egyik legélesebb hangot A Műiparos ütötte meg, akik igyekeztek iparművészeti szemmel is megítélni a bemutatott darabokat. Nemcsak az eszmei célkitűzést és az anyagköltség kérdését vették górcső alá, hanem egy új szempontú kritikát is megfogalmaztak soraikban.

A kiállításban nem találjuk nyomát annak – sem tervrajzokon, sem a ruhadarabokon – hogy figyelemmel lettek volna a különböző női alakokra. A ruhák kizárólag karcsu, rövid felső és hosszú alsó termetre szabattak, úgy, hogy ha azok egyéb szempontból meg is felelnének hölgyeinknek, alaki szempontból a gyakorlati életben nem válhatnak be. (*A Műiparos* 1916. október 1., 214)

A kiállítás tiszta jövedelme 2395 korona volt, amelyet a jótékonyági bizottság egyhangú döntése alapján az erdélyi menekültek és csecsemők ruháztatására fordították (*Pesti Hírlap* 1916. október 28., 10).

A Fényűzés Elleni Liga utolsó segélyező akcióját felosztásakor hajtotta végre. 1917 tavaszán tiszta jövedelmükből — 9240 koronából — 15 sepsiszentgyörgyi árva lánynak nyújtottak lakástámogatást s a háromszéki és nagyszebeni gyermekek számára napközi otthont és bölcsődét állítottak fel (*Pesti Hírlap* 1917. március 21., 9).

Konklúzió

Habár a Fényűzés Elleni Liga alig másfél éven át működött, jelentősége mégis óriási: a divatot nyíltan eszközként használta fel gazdasági- és politikai eszméinek igazolására. Eltűnésükkel a lapok nem sokat foglalkoztak, hiszen 1917-re már égetővé vált a nyersanyaghiány. Németországból egy újfajta anyagról tudósítottak, a papírflaushról, amelynek csak az egyik szála volt pamut (a másik pedig papír). Az anyagot fiúöltönyök alapjául ajánlották, de figyelmeztettek az időjárás viszontagságaira (F. Dózsa 2014, 377).

A Liga különös és újító módon próbált szolidaritást vállalni az elesettekkel, s ténykedésük mindenképpen egy sajátos szegmenség képviseli a hazai divattörténeti kutatásoknak. Elképzeléseik ugyan nem arattak osztatlan sikert, mégis sikerült maradandó nyomot hagyniuk a korabeli sajtó hasábjain. Számos lap rosszállását vagy éppen támogatását vívták ki, de mindenképpen hatással voltak az első világháború divatjának alakulására. Segélyező tevékenységüket, s az irányukba mutatott elfogadást (vagy éppen ellenérzést) nehéz önmagában megítélni. A kevés rendelkezésre álló forrás további akadályokat gördített az alig másfél éven át működő egyesület teljes aktivitásának (ebbe beleértendő a segélyezés is) feltérképezésében. A korabeli lapok leginkább a Liga eszmeiségéről és a háborús divat kérdéséről értekeztek és csak rövid cikkekben, egysoros írásokban adtak hírt adományozó akcióikról. Mindazonáltal a korabeli sajtó tükrében világosan látszik az egyesület elszántsága az elesettek megsegítésének (harc a tulajdonossal a menekültek elszállásolása érdekében) és az ellenség eszközének tekintett divat (Tormay Cécile éles hangú kritikája a Párizs és London által diktált módi kapcsán) kérdésében.

Nem csak a mai verdikt nehéz feladat, kortárs megítélésük is viaszos volt. Egyrészt számos támogató és lelkesítő hang jutott el hozzájuk, másrészt viszont a korszak meghatározó szereplői (Teleki Sándorné és Szabóné Nogáll Janka) élesen elhatárolódtak kezdeményezésüktől és bocsátkoztak velük hosszú és éles hangvételű levelezésekbe. A Liga tevékenységének talán legvitathatóbb pontja az általuk kiírt ruhatervezési pályázat és a megvalósult tervekből rendezett kiállítás volt. A drága és a kikötés ellenére is hatalmas anyagmennyiséggel készült ruhák joggal kaptak rosszálló

kritikákat. Így felmerül az egyesület tényleges célkitűzésének megkérdőjelezése, hiszen a több száz koronába kerülő új „divatot” nem engedhették meg maguknak a hölgyek a világháború évei alatt.

A rendelkezésre álló anyag ismeretében igyekeztem új szemszögből megvilágítani az első világháború divatjának kérdését, s részletesen ismertetni a Fényűzés Elleni Liga megítélését és tevékenységét az altruizmus és a szubvenció szemszögéből.

Felhasznált irodalom

- Acsády Judit. 2014. „A gondoskodás társadalmi konstrukciója.” *Replika* 1–2 (85–86) 147–163.
- Borbíró Fanni. 2007. „Budapesti nőegyletek 1862–1904.” In Fábri Anna–Várkonyi Gábor (szerk.) *A nők világa. Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok*. Budapest: Argumentum. 185–210.
- F. Dózsa Katalin. 2011. „Fényűzés Elleni Liga, avagy az I. világháború és a divat.” *A Hadtörténeti Múzeum értesítője* (12). *Acta Musei Militaris in Hungaria*. Hadtörténeti Múzeum. Budapest. 159–166.
- F. Dózsa Katalin. 2014. Megbámulni és megbámultatni. Viselettörténeti tanulmányok. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- F. Dózsa Katalin. 2016. „Az első világháború hatása a polgári erkölcsök, a női szerepek és az öltözködés érdemi változásaira.” *Múltunk* 61 (2) 54–82.
- Gáspárné Dávid Margit. 1924. *A divat története: erkölcsök, szokások, viseletek*. Budapest: Pantheon Irodalmi Intézet.
- Ifj. Gonda Béla. 1916. „Egyszerűség, ízlés, divat.” *Magyar Kultúra: Társadalmi és tudományos szemle* (4) 452–456.
- Imrehné Sebestyén Margit. 2010. *Divatok és korok*. Budapest: Apáczai Kiadó.
- Kereszty Orsolya. 2011. „A Nő és a Társadalom” a nők művelődéséért (1907–1913). Budapest: Magyar Tudománytörténeti Intézet.
- Kérchy Anna. 2015. „Hebrens kisleányból kötelességtudó honleány. Nőképváltozások a Magyar Lányok hetilap első világháború alatti lapszámaiban.” *Médiakutató* 16 (2) 81–95.
- Kéri Katalin. 2008. Hölgyek napernyővel. Nők a dualizmus kori Magyarországon 1867–1914. Pécs: Pro Pannonia.

- Kollarits Krisztina. 2009. „Egy bujdosó író. Tormay Cécile.” In Varga Virág–Zsávolya Zoltán (szerk.) *Nő, tükrök, írás. Értelmezések a 20. század első felének női irodalmáról*. Budapest: Ráció Kiadó. 248–263.
- Kollarits Krisztina. 2014. „Csak szétszórt őrszemek vagyunk...” *Tanulmányok a Napkeletről*. Budapest: Magyar Nyugat Könyvkiadó.
- Papp Barbara & Sipos Balázs. 2017. *Modern, diplomás nő a Horthy-korban*. Napvilág Kiadó. Budapest.
- Pendergast, Sara & Tom Pendergast. 2004. *Fashion, Costume, and Culture. Clothing, Headwear, Body Decorations, and Footwear through the Ages*. Vol. 4. Detroit: UXL.
- Rákai Orsolya. 2015. „Idegenek hazája. Tormay Cécile idegen nőalakjai az Emberek a kövek között és a Régi ház című regényekben.” In. Neumer Katalin (szerk.) *Identitások és Médiák I. Identitások és váltások*. Budapest: Gondolat Kiadó. 187–201.
- Sümegeh László. 2016. *Hit, élet és tudomány: Sokan vannak a meghívottak, de kevesen a választottak*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Tormay Cécile. 2010. *Hordozom azt is, ami másoknak fáj*. Fazekas Sándor–Hajdú Beáta (Szerk.) Budapest: Lazi Kiadó.

Sajtó

- A Műiparos*. 1916. október 1.
- Az Est*. 1916. szeptember 7.
- Az Est*. 1916. szeptember 20.
- Borsszem Jankó*. 1916. október 1.
- Budapesti Hírlap*. 1916. április 17.
- Budapesti Hírlap*. 1916. szeptember 17.
- Dunántúl*. 1916. június 22.
- Képes Családi Lapok*. 1905. augusztus 20.
- Népszava*. 1916. szeptember 19.
- Nimród*. 1913. december. 11.
- Pesti Hírlap*. 1916. április 4.
- Pesti Napló*. 1911. január 31.

Pesti Napló. 1916. március 9.

Pesti Napló. 1916. március 30.

Pesti Napló. 1916. május 20.

Tolnai Világlapja. 1914. augusztus 30.

Új Idők. 1916. szeptember 24.

8 Órai Újság. 1918. június 12.

Képek jegyzéke:

1. kép: *Borsszem Jankó*, 1916. április 23. 15.

2. kép: *Új Idők*, 1916. szeptember 24. 314.

Melléklet

A Fényűzés Elleni Liga alapszabályainak okmánya. Kiadó: Fényűzés Elleni Liga. Budapest. (Az irat a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtárának gyűjteményében található.)

A Fényűzés Elleni Liga Alapszabályai

1. §. A liga címe: Fényűzés Elleni Liga.
Jele: F. E. L.
2. §. A liga céljai:
 - a) Hazánk közgazdasági és hadviselési érdekeivel semmiképpen sem összeegyeztethető fényűzés, de különösen a női ruházkodás terén eddig lábrakapott nagymérvű anyag pazarlás megakadályozása.
 - b) A szigorú kormányrendelet dacára is előforduló anyag- és készruha-behozatal lehetőségeit társadalmi mozgalom útján beszüntetni.
3. § Céljaink társadalmi úton való elérésére a liga tagjai köréből választmányt alakít. A választmány kebeléből bizottságok választatnak.
 - a) Intéző bizottság, ennek hivatása:
 1. irányítja a liga működését,
 2. előkészíti a közgyűlést,

3. határoz a tagok felvételéről és kizárásáról,
 4. betölti az év közben megüresedett tisztségeket,
 5. kijelöli a liga alkalmazottait,
 6. a költségvetési határai között vagy a közgyűlés külön felhatalmazása alapján a liga nevében intézkedik, szerződéseket köt, stb.
 7. meghatározza, hogy sürgős szükség esetén az elnök vagy a főtitkár saját hatáskörükben mily összegeket utalványozhatnak.
- b) Országos propaganda-bizottság, melynek feladata, hogy a liga eszméinek minél szélesebb körben való terjesztése által minél több hívet (tagot) tonorozzon az egész országban.
 - c) Külföldi propaganda-bizottság, mely a szövetséges országok hasonló irányú és célú mozgalmával iparkodik megegyezést keresni a szükségszerű közös cél érdekében (közgazdasági és hadviselési érdekek előmozdítása céljából).
 - d) A női ruházatkodást irányító bizottság, mely a szabó és egyéb iparosok érdekeinek megsértése nélkül velük karöltve óhajtja lehetőleg azokat a honi textilipari termékeket gazdaságosan felhasználni, melyek a hadviselés érdekeit nem veszélyeztetik.
 - e) Számvizsgáló (jótékonysági) bizottság, mely a liga kiadásait irányítja és a fennmaradó összegnek az anya- és csecsemővédelem céljaira való fordításáról gondoskodik.
4. §. Az egyesület jövedelmi forrása a jelvények eladása után fennmaradó összegre szorítkozik. Tagsági díj nincs, de a 3 koronás jelvény megvétele kötelező.
 5. §. A liga tagjai csak egyfélék.
 6. §. A tagság megszűnik lemondással, a tag halálával, a liga feloszlásával és kizárással. A lemondás nem érinti a vállalt kötelezettségek teljesítését. A liga kebeléből a választmány azokat zárhatja ki, akik a liga céljaival ellentétes magatartást tanúsítanak.
 7. §. A liga tagjai részt vehetnek a közgyűléseken, ott szólási és szavazati joggal bírnak, s megkapják a liga esetleges kiadványait.
 8. §. A liga minden év első negyedében rendes közgyűlést tart. Az elnök v. alelnök bármikor összehívhat rendkívüli közgyűlést. 100 tag vagy 10 választmányi tag kívánságára pedig ezt 14 napon belül összehívni köteles.
 - a) A közgyűlés magatartásáról a tagok személyenként s valamely fővárosi napilap útján nyernek értesítést.
 - b) Az összehívás a közgyűlés megtartása előtt legalább 15 nappal eszközölendő.

- c) A közgyűlés határozatait szótöbbséggel, személyes ügyekben titkos szavazás útján hozza.
 - d) A tárgyalást vezető elnök rendszerint nem szavaz. Szavazategyenlőség esetében a vezető elnöknek döntő szavazata van. A választások rendszerint közfelkiáltással történnek.
 - e) A közgyűlés határozatképességéhez legalább 20 tag jelenléte szükséges.
 - f) Ha a közgyűlés tagjai határozatképtelen számban gyűltek össze, 15 napon belül új közgyűlést kell összehívni, amely a megjelentek számára való tekintet nélkül határozatképes.
9. §. A rendes közgyűlés tárgyai:
- 1. az évi költségvetés megállapítása,
 - 2. a zárszámadás megvizsgálása és jóváhagyása, a számvizsgáló bizottság jelentése alapján a felmentés megadása stb.,
 - 3. a választmány és a tisztviselők választása,
 - 4. a választmány útján a közgyűlés elé terjesztett indítványok tárgyalása. Az így tárgyalni kívánt indítványok a közgyűlés előtt legalább 8 nappal a választmány elé terjesztendő.
10. §. A választmány tagjai:
- 1. A liga tisztviselői.
 - 2. A közgyűlésen 2 év tartamára választott legalább 200 tag. A választmányi ülés lehetőleg minden hónapban tartandó. A választmány is, úgy mint a közgyűlés, határozatait szótöbbséggel, személyi ügyekben titkos szavazással hozza.
11. §. Az intéző bizottság a szükséghez képest és rendszerint a közgyűlés felhatalmazása alapján fizetési alkalmazottakat tarthat: intézeteinek (hiv. helységeinek) vezetésére, továbbá az irodai és a kezelői teendők végzésére.
12. §. a tisztikar tagjai:
- 1. az elnök,
 - 2. a 6 alelnök,
 - 3. a főtitkár,
 - 4. a titkár,
 - 5. az ügyész,
 - 6. a pénztárnok,
 - 7. az ellenőr,
 - 8. esetleg az egyes bizottságok külön titkárjai,
 - 9. a 2–4 jegyző.
13. §. Az elnök képviseli kifelé a ligát; közgyűléseken és választmányi üléseken elnököl, gondoskodik a közgyűlés és a választmány

- határozatainak végrehajtásáról, ellenőrzi a tagok működését, a választmány kijelölése alapján kinevezi és ellenőrzi a liga alkalmazottait, érintkezik a társegyesületekkel. Az elnököt távollétében az alelnökök helyettesítik. Az elnököt a közgyűlés a liga megszűnéséig választja: a tisztikar többi tagjainak megbízása a háború tartamára szól.
14. §. A főtitkár vezeti az egyesület folyó ügyeit: a liga működéséről az elnöknek s a választmánynak havonként, a közgyűlésnek pedig évenként jelentést tesz, a működő tagok tevékenységéről negyedévenként jelentést kér; közvetlenül ellenőrzi a liga alkalmazottainak működését és kezeli az egyesület iratait.
 15. §. A titkár mindenben helyettesíti a főtitkárt.
 16. §. Az ügyész végzi az egyesület jogi teendőit.
 17. §. A pénztáros kezeli a liga vagyont és a vagyon állapotáról minden hónapban a választmánynak jelentést tesz. A pénztárnok különösen gondoskodik a jelvények eladásáról.
 18. §. Az ellenőr minden hónapban megvizsgálja a pénztárt és a vizsgálat eredményéről a választmánynak jelentést tesz. Az évi közgyűlés előtt az ellenőrző vizsgálatot a választmány által kiküldött 3 tagú számvizsgáló bizottság végzi.
 19. §. Az egyes bizottságok titkárai egy-egy bizottságon belül ugyanazt a működést végzik, mint a liga főtitkára az egész egyesületben.
 20. §. A jegyzők a liga minden közgyűléséről és választmányi üléséről jegyzőkönyvet vesznek fel s azt hitelesítés végett 3 nap alatt az elnöknek bemutatják.
 21. §. A liga utalványait a választmány által és ezzel megbízott elnök vagy főtitkár írják alá.
 22. §. A liga feloszlik, ha azt a közgyűlés jelenlevők legalább kétharmadrészének szavazatával kimondja ó, vagy ha azt a m. kir. kormány a liga alapszabályellenes vagy az állami érdekeket veszélyeztető működése miatt elrendeli. Feloszlás esetén a liga vagyona az anya- és gyermekvédelmi egyesületekre száll.
 23. §. Abban az esetben, ha a liga az alapszabályokban meghatározott célt nem követné, vagy ha a működésével az állam érdekeit veszélyeztetné, az elrendelendő vizsgálat eredményéhez képest a kormány a ligát feloszlathatja, vagy az alapszabályok pontos és szigorú betartására kötelezheti.

Budapest, 1916. május